

KLASİK TÜRK ŞİİRİ GAZELLERİNDE LEYLA'

Hayriye DURKAYA*

Söz'ü Leyla'ya olanlara...

Söz'de Leyla'yı arayanlara...

Leyla vü Mecnun mesnevisi, Arapların uzri şiir dedikleri saf ve temiz aşkı anlatan, kahramanlarının gerçek olup olmadığı tartışmalı olan Arap menşeli bir hikâyedir. Önce İran edebiyatına ve daha sonra Türk edebiyatına geçmiştir. Mesneviyi İran edebiyatında ilk yazan, Genceli Nizamî'dir. Türk edebiyatında ise ilk kaleme alan Edirneli Şahidî'dir.² 15.yy'da yazılan mesnevi Leyla vü Mecnun (Gülşen-i Uşşak) adıyla bilinir. İlklerin ardından bu mesnevi birçok şair tarafından defalarca yazılmıştır. Ancak Fuzulî'nin Leyla vü Mecnun mesnevisi sahip olduğu güçlü lirizm dolayısıyla her zaman için diğer mesnevilerden ayrılmıştır.

Leyla vü Mecnun mesnevisinin kahramanlarından Leyla, yüzyıllardır şiire konu olmuş ve her şair elinde tekrar tekrar işlenerek canlılığını günümüze kadar korumuştur. Leyla, zamanla bir mesnevi kahramanı olmaktan çıkmış, aşk muhtevalı şiirlerin ana malzemelerinden biri haline gelmiştir. Bir kadın kahraman olarak Leyla, zaman içerisinde mazmunlaşmış ve telmih, teşbih gibi edebî sanatlarla sıkça mevzu olmuştur.

Gazel, divan edebiyatında en çok kullanılan nazım şeklidir. Genellikle sevgiliden ve aşktan bahseden gazelerde Leyla mazmununa sıkça rastlanılır. "Klasik Türk Şiiri Gazellerinde Leyla" kitabı da Leyla'nın gazellerdeki yerini değerlendirmek üzere kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, kırk iki divanın gazeller kısmı üzerine tarama yapılarak Leyla'nın geçtiği beyitler belirlenmiştir. Şairin Leyla'yı nasıl ve hangi kelimelerle kullandığı dikkate alınarak beyitler tahlil edilmiştir. Tahlil aşamasında "şiir-şair-dönem-anlam" arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak beyitlerin arka planı çözümlenmeye çalışılmıştır.

Kitabın giriş kısmında, metin tahlili çalışması yapan araştırmacının sosyo-kültürel zemini göz önünde bulundurmasının gerekliliği vurgulanmış, Leyla'nın edebî metinlerdeki bahsine geçmeden önce Leyla bir kadın olarak değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Kadının mitoloji, İslamiyet ve sosyal hayattaki yeri ve öneminden bahsedilerek incelenen divan adlarına yer verilmiştir.

¹ Nazire Erbay. *Klasik Türk Şiiri Gazellerinde Leyla*. Fenomen Yayınları: Erzurum, 2015, ss. 214.

*Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: h.durkaya@atauni.edu.tr

² Edirneli Şahidî'nin Leyla vü Mecnun mesnevisi Nazire ERBAY tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.

Kitabın birinci bölümü “Hermeneutik Okuma Üzerine”, “Neden Leyla yahut Leyla Üzerine Bir Sorgulama” ve “Âşık Prototipi Olarak Mecnun’un Hazır Bulunuşu” başlıklarından oluşur. Bu bölümde bir metnin her okuyuşta farklı yorumlara açık olabileceği fikri, hermeneutik kuram çerçevesinde açıklanmış; Leyla’nın, Mecnun’u anlatmada bir vesile olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Bu bölümün sonunda ise Edirneli Şahidi’nin Leyla vü Mecnun (Gülşen-i Uşşak) mesnevisinden yola çıkılarak olay örgüsü okuyucuya hatırlatılmıştır.

Kitabın ikinci bölümü: “Gazellerde Leyla vü Mecnun Mesnevisi’nin İsim Olarak Zikredilmesi”, “Mesnevilerdeki Kahraman Gerçekliğinin ve Sahnelerin Gazellerde Yansıması”, “Gazellerde Leyla ve Mecnun’un Denkliği”, “Leyla’nın Varlık Katmanları: Üstün Kimlik, Güzelliğin Sembolü, Yol Göstericiliği”, “Gazel Dilinde Leyla Vasıtasıyla Aşk Kahramanına Özdeş Olma”, “Leyla ve Tecelli”, “Leyla ve Çile”, “Leyla ve Zülûf”, “Leyla Vasıtasıyla Doğrudan Tasavvufi Gönderme Yapan Şairler”, “Klasik Şiirdeki Kadın Şairlerin Dilinde Leyla”, “İmge Olarak Leyla”, “Gazellerde Leyla’ya Atfedilen Sıfatlar ve Nesnelere”, “Leyla vü Mecnun Mesnevisi’nin Olay Örgüsüne Uymayan Anlatımlar”, “Gelenekte Kırılma: Leyla’ya Tepkisini Gizlemeyen Şairler”, “Yüzyıllara Göre Şairin Dilinde Leyla’nın Ele Alınışı” ve “Leyla’dan Özge Bir Züleyha Hikâyesi” olmak üzere on altı başlıktan oluşur. Bu bölümün ilk on beş başlığı incelenen gazeller çerçevesinde belirlenmiştir. Her başlık için aynı veya farklı dönemlerde yaşamış şairlerin gazellerinden örnek beyitler tahlil edilerek açıklanmıştır. Örnek beyitler verilmeden önce konu başlığı ile ilgili bazı bilgiler ve değerlendirmeler paylaşılmıştır.

Bu bölümün son başlığı olan “Leyla’dan Özge Bir Züleyha Hikâyesi” Yusuf ile Züleyha mesnevisinin kadın kahramanı olan Züleyha ve Leyla ile ilgili gazel mısraları üzerinden birtakım tespitleri içerir. Züleyha’yı diğer kadın karakterlerden farklı kılan kuşkusuz ilahî kelim kaynaklı oluşudur. Bu hususun dikkatleri çektiğini belirten yazar, Züleyha hakkında kısa bir değerlendirme yaparak Leyla ile Züleyha’yı karşılaştırmıştır. Öncelikle Kuran, Tevrat ve İncil gibi kutsal kitaplarda bahsedilen Yusuf ile Züleyha kıssası dünden bugüne birçok şair tarafından başta mesnevi nazım şekli olmak üzere ele alınmıştır. Züleyha’nın kutsal bir metin içersinde geçiyor olması (Züleyha’nın adı Kuran-ı Kerim’de geçmemektedir) şairlerin dilinde onun varlık alanına müdahaleyi sınırlandırmıştır. Sadece kıssada anlatıldığı hal ve hareketleriyle şiire nakledilmiştir. Leyla ise şairlerin elinde farklı anlatımlara konu olmakla beraber daha çok tasavvufî bağlamda ele alınmıştır.

Kitabın sonuç bölümünde, klasik edebiyat şairlerinin önceden belirlenmiş kural ve kaidelere uyduğu ve daha çok geleneğe bağlı kalmayı tercih ettikleri söylenmiş, Doğu dünyasına mensup bir kahraman olması münasebetiyle idealize edilen Leyla’nın, Mecnun’un anlatılmasında adeta bir pekiştirici olduğu vurgulanmıştır. Sonuç bölümünün ardından örnek beyitlerin alındığı divanların künyesi ve kaynakçaya yer verilmiştir.

Bu eserle birlikte Mecnun’un yanında çoğu zaman göz ardı edilen Leyla, hatırlatılarak dikkatlere sunulmuştur.